

Sümegei György

„Éltem és művész voltam”

Telcs Ede szobrász visszaemlékezései

Kevés az olyan, a 19. század végén tanulóidejét töltő és a 20. században kiteljesedő pályát befutó szobrászművész, aki megírta a visszaemlékezéseit, s meg is jelent. Ilyen Róna József, amely a *„bőbeszédűsége ellenére is fontos forrás a kor szobrászatáról”* (Egy magyar művész élete I–II. Bp., 1929) és Beck Ö. Fülöpé (*Rippl Rónai József és Beck Ö. Fülöp Emlékezései*. Bp., 1957). Születtek ugyan a következő generációban is fontos memoárok (pl. Ferenczy Béné), de olyan, amelyik érdemben foglalkozna Telccsel – nincsen. Csupán Beck Ö. Fülöp említi („plaketttrajongó”), ám a személyes kapcsolatukban ambivalens elemek jelentkeztek.

A Baján született, ám iskoláit Szabadkán végző Telcset a bajai múzeumügy és képtár-építés lelkes szervezői, elsősorban Miskolczi Ferenc festőművész, a képtár őre bajaiként tartotta számon, így kereste föl, és Telcs műveinek jelentős része, valamint az életére/művészetére vonatkozó dokumentumok gazdag gyűjteménye a szülőhely okán került az akkor dinamikusan gyarapodó bajai múzeumba. Vagyis e mostani kötet valójában annak a kiterjedt múzeumszervező, képtárépítő tevékenységnek köszönhető, amelynek során 1936-tól az Oltványi Imre gyűjtötte és a vele párhuzamosan ajándékozott képzőművészeti alkotások – köztük jelentékeny Nagy István-kollekció – jelölték ki az intézményi kereteket.

Telcs Ede (1872–1948) szobrász- és éremművész visszaemlékezéseit élete végén, valójában akkor vetette papírra családi és ismerősi biztatásra, amikor már bevégezte a szobrászati tevékenységét. Valamiféle rálátással, a lezajlott események s a múlt élete fölötti, bizonyos távolságot tartani tudó szemlélettel vetette papírra emlékeit. Mintegy írásos beszámolót, összefoglaló mérleget készített élet- s művészi pályájáról. Ráadásul évenkénti előrehaladásában, változásában, fejlődésében próbálja kibontani életének a fonalát, s ettől lesz valamiképpen annales-szerű a beszámoló, időrendbe szedett. A szigorú időrend természetesen néha megtörik, időben előre- vagy hátralendül, ahogy az érintett téma vagy probléma éppen megköveteli, ahogy az emlékezés üteme, a fölmerülő emlékek diktálják. Ahogy az lenni szokott, az idős emberek emlékezete jobban, részletesebben tudja fölidézni a gyermekkori emlékeit, mint a későbbieket. Telcsnél is így van ez, hiszen visszaemlékezései legrészletesebb leírásai fiatal éveit, tanulóidejét idézik. Szülővárosáról, Bajáról vajmi kevés emléke maradt, s nem is tudott ilyet rögzíteni az „egy csokor átélt, megbízható adatot tartalmazó” szövegben: *„körülbelül két éves lehettem, mikor szüleim Bajáról Szabadkára költöztek. Legrégibb emlékeim tehát Szabadkával kapcsolatosak.”* Érdekesek ezek, áradó folyammá gazdagodnak a Völgyi bácsi óvodájától, a *„nem voltam képes megtanulni, hogyan kell a tollat szabályszerűen fogni”* emlékétől egészen a gimnazista évekig, a Kosztolányi igazgató úrral (Kosztolányi Dezső édesapja) történt incidensig vagy a latin bukásig. Eleven átéléssel idézi népes családjá, testvérei hétköznapijait, s mindig nagy sze-

retettel rajzolja édesanyja alakját a változó időben. A legérdekesebb részek a művészet felé irányulásának, az első tapogatózásoknak még bizonytalan, ám egyre határozottabbá váló lépései: a kézi rajzot nem szerető, nem gyakorló rajztanárai ellenszenvre („*az új rajztanár /.../ örökölte a régi tanár irántam való ellenszenvét*”), majd az őt nagyon is vonzó festéktörés Sauer művésznél, és a művészalmok fönntartása, megerősödése: „Nádpálcával se lehetett leszoktatni a rajzolásról.” Dicséretre méltó kitartással ragaszkodott az elképzeléseihez: először Pesten próbált szerencsét kőfaragóknál (Stróbl Alajos szobrászművész elutasítását élete végéig érzékenyen, fájón emlegette), majd Bécsbe került Edmund von Hofmannhoz. Amikor már anyagismeretben, egyes fogások begyakorlásában biztos lehetett, beiratkozott a bécsi képzőművészeti akadémiára, ahol ösztöndíjakkal próbálta fönntartani magát. A szabadkőművesek – látva első sikereit – havi rendszerességgel folyósított összeget juttattak a számára. Helmer majd Zumbusch tanítványaként kitűnő eredménnyel, számos díj nyerteseként végezte el a bécsi akadémiát. Szemléletében, fölfogásában előrelátóbb, mint amit az akadémiai oktatás egyes idejétmúlt, megsontosodott elemei sugallnak. Elítéli az antik (gipsz)minták rajzolását („*untam az antik fejeket*”), s a naturalizmushoz közele, korszerűbb elv szerint vallja: „*szerettem volna én is természet után dolgozni*”. Vágya teljesült, mivel „*az Akadémia második tanfolyamán fejeket mintáztunk természet után*”. Bécsben kezdett járni művészársaságba: Arthur Schnitzler, Félix Salten, Richard Beer-Hofmann és Hugo von Hofmannsthal tartozott közéjük többek között. Ezzel a háttérrel és bécsi mesterei ajánlóleveleivel próbált Pesten szobrászi pályát kezdeni. Hiába volt a főváros jó fejlődési, építkezési lendületben (a kiegyezéstől az első világháborúig), kezdő szobrásznak mégsem volt könnyű munkához, különösen megrendeléshez jutnia. Már a megbízások, egy-egy épületdíszítési feladat (ornamentika-készítés, plasztikai értékű mű: dombormű, szobor létrehozása) is komoly szakértelmet s megbízható gyakorlatot, valamint kapcsolatokat követelt. Mindezeket túl ahhoz, hogy alkotóként is megismerjék (az ún. nagyközönség és a szűkebb szakma egyaránt), kiállításokon kellett szerepelnie megfelelő rendszerességgel. Ezzel még nem lett volna problémája, hiszen a tárlatokon való részvételhez csupán szorgalmas és következetes, szívós munkálkodás kellett, valamint az, hogy a beküldött műveket a kiállítási bizottságok bemutatásra alkalmasnak találják. Telcs érmeit, plakettjeit, kisplasztikáit és domborműveit rendre kiállította, jobbára a Múcsarnok tárlatain, ezért is született róla ilyen művészettörténeti ítélet: „*a múcsarnoki szemlélet szobrászai közül a leginkább említésre érdemes Telcs Ede*”. Kétélű mondat, mivel a múcsarnoki szemlélet évtizedeken át a maradinak, a konzervatívnak volt a szinonimája, de akit közülük kiemeltek, az egyfajta színvonalat mégiscsak képviselt. Telcs a bécsi iskolázottsága ellenére a francia éremstílus jegyében dolgozott (a legpregnansabb képviselője Beck Ö. Fülöp), s számos érem, emléklakett egyesületi vagy egyéni megrendelésre (vagy a művész ambíciójából) került ki a kezei alól. Műveit „*vagy a rutinosan komponált hűvös klasszicitás vagy a /.../ kellemkedő negédeség jellemzi*”. Ez utóbbi minősítésre elsősorban a zsánerjeleneteket megrögzítő kisplasztikái sorában találunk példákat. A *Magyar művészet 1890–1919* című korszak-monográfiából (Akadémiai Kiadó, Bp., 1981) az eddig idézettek lezárásaként ideírom még életműve summázásaként: Telcs „*képességeit tekintve szűk skálájú volt, hiányzott belőle a monumentalitás iránti érzék éppúgy, mint a nagyvonalú dekorativitás. Igazi területe a kisműfajokban megnyilvánuló lélekrajz*”, vagyis a pszichikai jellemző erejének műveiben megnyilvánuló jelenlétét értékeli a művészettörténet. A fönti rövid idézetek képesek bemutatni Telcs értékelésének ellentmondásosságát.

A napló elé illesztett művészettörténeti tanulmány (Vincze Gabriella munkája) sorra veszi síremlékeit, emlékműszobrászatát, éremművészetét, festő- és iparművészeti tevékenységét, valamint épületplasztikai és köztéri munkáit. Ez utóbbiak megélhetési, egzisztenciális szempontból a legfontosabbak, hiszen egy-egy nagy köztéri munka akár több

évre szóló megélhetést tudott biztosítani a szobrászoknak. Természetes, hogy ezekért folyt mindig a legnagyobb harc. Telcsnek is kijutott a pályázatokból, de azok keserű tapasztalataiból is (pl. Erzsébet-emlékmű). „Magaadtak nekem minden tiszteletet, beválasztottak minden zsűribe, s ezáltal megakadályozták, hogy a pályázatokon magam is részt vehessek.” Ám a milleniumi együttesbe került művei, a szerzőtársakkal együtt alkotott sikeres Vörösmarty-, és különösen a kecskeméti Kossuth-szobor fontos művekké váltak, bizonyítva azt is, hogy pályázatokon vagy a pontosan artikulált megrendelői igényekre is képes volt kellő elmélyedéssel maradandó köztéri szobor megalkotására. Életművében erre a legjobb példa a kecskeméti Kossuth-szobor, amelynek a megalkotására az akkor szokásos pályázat mellőzésével egyenes megbízást kapott. (Fadrusz Jánost akarták megbízni legelőbb, de az ő korai halála megakadályozta ezt.) Kada Elek polgármester közvetlenül, a megrendelő biztonságával tárgyalt Telccsel. A szoborbizottság szándéka ez volt: „a város méltóságának megfelelő szobrot építeni”. Feltételeik között az is szerepelt, hogy „a szobor nagyságának legalább akkorának kell lenni, mint a szegedi Kossuth szobor”. Telcs meg tudott felelni az elvárásoknak: méltó, és valóban reprezentatív, az alföldi toborzókörúton járó – így Kecskeméten is megfordult – Kossuthot szuggesztíven, erőteljes alakban jelenítette meg. Egyetlen problémás része volt a kompozíciónak: a majdnem teljesen ruhátlan, Rodin *Gondolkodóját* idéző mellélakal. Ez elsősorban Telcsnek bravúros mintázási tudásáról tesz tanúbizonyosságot amellet, hogy a kezében kiegyenesített kaszát tartó férfi hadba szólítható, harcba hívható – a kossuthi hagyomány szerint. „Az én magyaromnak szinte minden izma megfeszült, mintha ugrásra készen állna, s csak Kossuth jeladására várva, hogy – »ha még egyszer azt izeni« – a másik kezében tartott kiegyenesített kaszával rámenjen az osztrákra” – írta, mintegy a mellélakal funkcióját megvilágító magyarázatként Telcs a naplójába.

Telcs naplójának igen hasznos kiegészítéseként értékelhetjük Székelyné Kőrösi Ilona: *A kecskeméti Kossuth-szobor története* című dokumentumkiadványt (Kecskemét, 2002), mely a mű keletkezését, a szobor-eszme fejlődését, majd az alkotás készülését, a szoborbizottság teljes tevékenységét ugyanúgy bemutatja, mint az avatásakor lezajlott országos ünnepséget, a meghívottakat, az elhangzott beszédeket, és még a disztribúciókat is sokatmondó menüjét is – dokumentumokkal, fényképekkel gazdagon. Összességében kitűnő példája e kiadvány annak, hogy a fontos, városképi jelentőségű köztéri alkotás hogyan épült be, milyen módon szervesült Kecskemét kultúrtörténetébe.

A naplója további érdekes, izgalmas és kockázatos fejezeteit sorolja elő a szobrász életének. Díjait, kiállítási sikereit, művei keletkezését, az egyes munkákban együttműködő partnereit (pl. Maróti Géza, gróf Bánffy Miklós), élete fordulóit (hollandiai évei). Az alapvetően baloldali beállítottságú, magatartásában következetes és karakteres Telcs díjat, nemesi címet utasított vissza. A képzőművészeti élet alakulásának fonákságait (pl. egyesületi és ellenegyesületek harca) ugyanúgy szemügyre veszi és rögzíti, mint a segítséget nyújtó baráti körét: „Aurora-beli barátaim!... / kieszközlötték, hogy felvétessem arra a listára, mely az első kivételezettek tartalmazta” – jegyzi föl élete legnehezebb idejéről, a családját is érintő zsidó elhurcolásokról.

Telcs naplója elsődleges művészettörténeti forrás az alkotó életének alakulásáról és művészetéről. A kiadvány kitűnő részletességgel jegyzetelt, csupán egy apróság említhető: a 163. jegyzetből hiányzik ifj. Mátrai Lajos bemutatása. Problémásabb az, hogy a 444. jegyzetben 1948. július 17., míg a 265. oldalon ugyanezen év május 8-a szerepel halálózása dátumaként.

Telcs 1926-os, 1929-es, valamint 1930-as utazásait rögzítő úti naplói tovább színesítik és árnyalják az életútját. Talán a visszaemlékezéseiben és a naplóiban előforduló képzőművészekről az eligazító minimumhoz képest túlzottan részletesre sikeredett a kislexikon (55 nyomtatott oldal). A Telcs-életmű még részletesebb és alaposabb megismerését jobban

szolgált volna, ha a jegyzetekben bőven hivatkozott, a bajai múzeumban őrzött fontos leveleiből adtak volna közre. Ahogyan, sajnos, azt is észrevételeznünk kell, hogy a különben nagyon hasznos, a bajai gyűjtemény Telcs műveiről készített összesítő listából hiányzik a művek mérete és jelzése, pedig ezen adatok szerves összetevői az elvárható pontos műmeghatározásnak. Telcs alkalmi verse, leszármazottai sora és névmutató, valamint dokumentumfotók és művei válogatott reprodukciói teszik jól használhatóvá a hasznos, a bajai múzeum fontos gyűjteményi együttesét is középpontba állító kiadványt. Ráadásul fontos, művészettörténeti forrásértékű publikációval bővíti a szobrász-önéletrészeket, hiteles visszaemlékezéseket.

(...Éltem és művész voltam. Telcs Ede visszaemlékezései és útinaplói. Szerkesztette, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Merk Zsuzsa–Rapcsányi László. Türr István Múzeum Múzeumbarátok Köre Alapítóványa, Baja)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000
NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.
Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249
E-mail: info@print2000.hu
www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenítését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.